

FAKAMATALAAGA KI MATUA

Fakateaga toetoe (suspension), se fakaaofia (exclusion) pela foki mo te fakatea (expulsion) o se tamaliki akoga mai se akoga a te maalo pela foki akoga e aofia te maalo i te fakateletelega (state integrated school)

Ko oti ne fakailoa atu ne te akoga me i tau tamaliki ko oti ne suspended (fakatea toetoe). Te pepa fakamatala tenei e avatu ki a koe nisi fakamatalaaga. E mafai foki o manakogina ne koe se kiloga ki te tulafono mo fakanofonofoga e uiga mo stand-downs, fakateaga toetoe, se fakaaofiaga pela foki mo fakateaga, e avanoa mai te pule o te akoga (principal).

Kafai tau tamaliki e fakafeagai mo se faiga fakasalaga mai te akoga, e mafai o lagona ne koe te fanoanoa lasi io me kaitaua ki te akoga io me ki tau tamaliki. E mafai o manakogina ne koe se fesoasoani ki tau tamaliki i so se tulaga, io me e mafai o manako koe ki te akoga ke fakasala tau tamaliki.

E taaua faeloa ke fakalogo ki feitu e lua o te tala kae galuega fakatasi mo te akoga pela foki mo tau tamaliki ke mafai o toe foki o akoga tau taumaliki.

Tumau te onosai

Faipati ki tau tamaliki e uiga mo te mea ne tupu

Mafaufau ki te uiga ne fai ne tau tamaliki ko fano iei koe o faipati mo te pule o te akoga

Fakateaga toetoe: Fesili e masani o fesiligina

Se a te fakateaga toetoe?

Te suspension io me ko te fakateaga toetoe se avega keatea o te tamaliki akoga mai te akoga ne te pule o te akoga ke oko ki te taimi ko fai a te ikuga a te komiti o te akoga ki te mea ka fai i te fonotaga fakapitoa mo te fakateaga toetoe. I te fonotaga tenei, te komiti e mafai o fakaiku ke:

- » fakaseai te fakateaga toetoe tenei kae ke seai ne fakanofonofoga kiei, io me
- » fakaseai te fakateaga toetoe tenei kae ke isi ne fakanofonofoga 'tau e fakamalosigina, io me
- » faopoopo taimi o te fakateaga toetoe tenei kae ke isi ne fakanofonofoga 'tau e fakamalosigina, io me
- » se fakaaofia io me fakatea te tamaliki akoga.

E mafai se tamaliki akoga o suspended (fakatea toetoe) ona fua ne ofa ne ia se tulafono a te akoga?

Te pule o te akoga e se mafai ne ia o fai se fakateaga toetoe o se tamaliki akoga i so se taimi ona te tamaliki akoga tena ne ofa ne ia se tulafono a te akoga io me ne se 'lei ona uiga. Te pule o te akoga e 'tau o mafaufau ki tulaga o mea taki tasi e tupu kae ko malie a ia me i te tulaga tena e 'tau o fakatea i se taimi toetoe iei a te tamaliki akoga.

Te pule o te akoga e 'tau o fai ke 'pau ana mea e fai.

Kooi e mafai ne ia o fakatea moo se taimi toetoe a te tamaliki akoga mai te akoga?

A te tamaliki akoga e mafai fua o fakatea moo se taimi toetoe ne te pule o te akoga io me ko te tino ko oti ne fakaeke kiei te malosi ne te komiti o te akoga ke sui pule a ia i te akoga (*Sekisini 80(1) of the Education and Training Act 2020*).

Ne a pogai e fakatea iei se tamaliki akoga i se fakateaga toetoe?

Te pule o te akoga e 'tau o malie ki tulaga o fakamatalaga me:

- » i uiga se 'lei o te tamaliki akoga (e lasi a uiga se 'lei) ne ata fakaasi e fakamasei io me e fakamataku ki nisi tamaliki i te akoga (*Sekisini 80(1)(a) o te Education and Training Act 2020*), io me
- » i te tumau te se fakalogo o te tamaliki akoga se ata fakaasi e fakamasei io me e fakamataku ki nisi tamaliki i te akoga (*Sekisini 80(1)(a) o te Education and Training Act 2020*), io me
- » ona ko uiga o te tamaliki akoga, ka lasi te mafai o te tamaliki akoga, io me ko nisi tamaliki akoga i te akoga, o lasi te fakamaseiga e oko ki a latou manafai te tamaliki akoga e se fakatea moo se taimi toetoe (*Sekisini 80(1)(b) o te Education and Training Act 2020*).

E mafai se tamaliki akoga ke fakatea moo se taimi toetoe ona ko se ‘mea ne tupu’ a ko te sua tamaliki akoga ne maua ne ia se ikuga e kese mo te ‘mea loa tena ne tupu’?

I te taimi e fai iei te ikuga a te pule o te akoga me i te tamaliki akoga e ‘tau o fakatea moo se taimi toetoe, te pule o te akoga e ‘tau o onoono ki molimau pela foki mo tulaga katoa. E tokolua tamaliki akoga e mafai o kilogina me ne fai ne laua a mea e ‘pau i taimi ne tupu iei te mea, kae kafai ko onoono te pule o te akoga ki mea katoa ne aofia, e mafai o ‘lei atu ke fakakese a mea e fakaoko ki a laua konei taki tokotasi.

Kafai taku tamaliki ko oti ne fakatea moo se taimi toetoe, se a te mea ka tupu mai tua?

Te komiti o te akoga (io me se komiti foliki) e ‘tau o fono o fai se ikuga ki te fakateaga toetoe tenei i loto i te fitu o aso akoga. A tau tamaliki ka se mafai ne ia o fano ki te akoga ke oko ki te taimi ko oti iei ne fai te ikuga a te komiti o te akoga. A tau tamaliki e mafai o manakogina ke fano ki te akoga o fai ne fakatakitakiga io me ne fesoasoani kie i taimi o tena fakateaga toetoe (**Sekisini 80(3) o te Education and Training Act 2020**). A tau tamaliki e mafai o fano ki te akoga i taimi o tena fakateaga toetoe mo ne faigamea fakapitoa io me ne vasega manafai ne fakatagi koe ki te pule o te akoga kae ne faka‘tau aka te pule o te akoga me i tau fakatagi se mea e ‘tau (**Sekisini 80(3) o te Education and Training Act 2020**). E mafai ne koe o fesili e uiga mo fakatokatokaga ko tau tamaliki ke maua ne ia a manakoga fakapitoa moo se koosi o taulotoga, io me o fai tena sukega.

E mafai ne koe o fakatagi ki te akoga io me ki te Minisituli o Akoga ki se kopī o te Education (Stand-down, Suspension, Exclusion and Expulsion) Rules 1999. A fakanofonofoga e maua i te laupepa iti a te Minisituli i te: <https://education.govt.nz/school/managing-and-supporting-students/student-behaviour-help-and-guidance/stand-downs-suspensions-exclusions-and-expulsions-guidelines/appendices/appendix-2-education-rules-1999/>

A fakanofonofoga konei e aofia iei ko fakamatalaaga likiliki e uiga mo stand-downs pela foki mo fakateaga toetoe.

Ne a mea e manakogina ke iloa ne au e uiga mo te fonotaga a te komiti o te akoga?

Te fonotaga o te fakateaga toetoe e tau o fai i loto i te fitu o aso akoga mai te aso ne fai iei te fakateaga toetoe (io me i loto o te sefulu aso o te kalena manafai te fakateaga toetoe ne fai i loto i te fitu o aso akoga o te fakaotiga o te vaituaga) (**Sekisini 81(5) o te Education and Training Act 2020**). Te pule o te akoga ka fakailoa atu i se tusi e uiga mo te taimi mo te koga e fai iei te fonotaga. Te pule o te akoga ka avatu ki a koe a pepa konei i se 48 itula io me silia atu mai mua o te fonotaga:

- » Te faifaiga o fonotaga kola e fai ke maua se ikuga ki te faiga o fakateaga toetoe.¹
- » Se kopi o te lipoti a te pule o te akoga ki te komiti o te akoga e uiga mo te fakateaga toetoe ne fai.

- » Ne kopi o nisi fakailoaga e uiga mo te fakateaga toetoe kola ka avaka i te fonotaga
- » Vaega o fakateaga toetoe e avanoa ki te komiti o akoga (**Sekisini 81(1) o te Education and Training Act 2020**) mo ikuga e mafai o maua mai avanoaga konei.

A koe mo tau tamaliki, mo latou e sui atu koe, e mafai o fakatasi atu ki te fonotaga kae ko so se tino e mafai o faipati i te fonotaga. Taumafai koe o palani me ne a au pati ka fai mai mua o te taimi (**Sekisini 85 o te Education and Training Act 2020**).

E mafai pefea ne au o kau atu ki te fonotaga ki te fakateaga toetoe?

A fonotaga e masani o fai mata ki mata kae kafai e se mafai ne koe o fakatasi mai ki te fonotaga, e mafai ne koe o fakatagi ki te komiti o te akoga ki se fonotaga i te telefoni io me i te skype. E ‘tau mo koe o ave te manakoga tenei i se tusi ki te komiti o te akoga i te taimi loa e logo koe e uiga mo te fakateaga toetoe tenei - meli iti io me tekisi e ‘lei mo te mea tenei.

Te komiti e mafai o se talia tau fakatagi manafai e tuai te mauaga ne latou tau fakatagi (pela mo te aso tena e fai iei te fonotaga o te fakateaga toetoe) io me manafai te akoga e seai ne ana meafaigaluega e avanoa ke mafai o fono mo koe i auala pena.

Ne a mea e tupu i te taimi o te fonotaga?

Te komiti o te akoga ka maua ne latou a te lipoti a te pule o te akoga. Ka fakafesili atu ki a koe ke avatu ki te komiti so se fakamatalaga e talitonu koe e ‘tau o onoono kie i te komiti i te faiga o tena ikuga. A tau tamaliki pela foki mo so se sui o koe e olo mo koe e mafai foki o ave ne latou fakamatalaga ki te komiti o akoga. Fakamolemole fakamautinoa me i te lasiga o komiti o akoga e fiafia o fetaui mo te talavou e aofia kae fia fakalogo ki olotou fakamatalaga o te mea ne tupu.

Mai tua o te avakaaga o fakamatalaaga mo te faipatiiga kiei,² a tino katoa kola e se ne tino o te komiti o te akoga ka tiakina te fonotaga (e aofia iei ko te pule o te akoga),³ vagana ne fakatalia mai ne te komiti o te akoga a tino katoa ke nofo. Te komiti ka fai sena ikuga ki te fakateaga mo se taimi toetoe.⁴

Te ikuga e ‘tau o fai i te agaga o te fai meatonu kae seai se fai fapito io me se fakasino tino. Tena uiga a te fonotaga e ‘tau o fakatele i se auala tela:

- » ne fakalogo ki feitu katoa
- » a feitu katoa e tuku matai olotou mafaufauga, kae seai ne ikuga ko leva loa ne fakaiku mai mua
- » a feitu katoa e se tautali ki se tulafono io me se fakanofonofoga e se mafai o fakamafulifuli
- » te komiti o te akoga e puke fua ne ia a mea kola e olotonu mo te mataupu
- » te komiti o te akoga e fai te ikuga tela e taugatonu, e fano tonu kae fakavae ki luga i mea tonu
- » mea taaua tau te faifaiga o fakamasinoga e ‘tau o tautali kiei.

1 Kafai e se fakatasi atu koe ki te fonotaga ka fai loa te fonotaga kae galo koe.

2 Kafai e isi ne fakamatalaaga foou e fakaasi aka e uiga mo tau tamaliki i te taimi o te fonotaga, e mafai ne koe o fakatagi ki te komiti o te akoga ke tolo atu te fonotaga ko mea ke mafai ne koe o toe onoono ki te fakamatalaaga foou tenei.

3 Te pule o te akoga se tino o te komiti, kae e kilogina e pela me se tino e se kau i te komiti manafai ko oko ki te taimi tela a te komiti ko fai tena ikuga me se a te mea ka fai.

4 E tiga eihoa a te komiti o te akoga ka avatu tena ikuga i te fonotaga, a latou e toe fakailoa atu loa i se tusi e uiga mo te ikuga ne oko kiei e pela foki mo pogai ne fai iei te ikuga tena.

Mai tua o te fonotaga, e mafai ne taku tamaliki o foki ki te akoga?

Kafai e fakaseai te fakateaga mo se taimi toetoe kae seai ne fakanofonofoga kiei, **AO**.

Kafai e fakaseai te fakateaga mo se taimi toetoe kae e isi ne fakanofonofoga 'tau kiei, **AO**.

Kafai te fakatea mo se taimi toetoe ne toe faopoopo fakatasi mo fakanofonofoga 'tau mo se vaaitaimi 'tau, **TE TAMALIKI AKOGA KA FOKI KI TE AKOGA I TE TAIMI LOA E OTI NE FAKATAUNU A FAKANOFONOFOGA KONA IO ME KO OTI TE TAIMI TELA NE FAOPOOPO (TEFEA TE MEA E TUPU MUA)**.

Kafai tau tamaliki e se fakaaofia io me ko fakatea, **IKAI**.

Te fakafokiga o tau tamaliki ki te akoga. E uke a akoga e isi ne olotou palani ki te toe faka fokimaiga o tamaliki akoga ki loto i polokalame masani o akoga. E mafai ne koe o fesoasoani i te:

- » galue fakatasi mo te akoga
- » loto malie ki se palani fai fakatasi
- » aasiga me galue a te palani
- » fakatumau o faipatiga mo te akoga.

Se a te mea ka tupu manafai te fakateaga mo se taimi toetoe ko toe faopoopo?

A tau tamaliki e se mafai o fano ki te akoga i te vaitaimi ne faopoopo iei tena fakateaga toetoe vagana ne fakatagi koe ki te pule o te akoga kae ne faka'tau aka te pule o te akoga me i tau fakatagi se mea e 'tau (**Sekisini 80(3) o te Education and Training Act 2020**).

A tau tamaliki ka manakogina ke fakataunu ne ia a fakanofonofoga ne fakamalosigina ne te komiti o te akoga (ne mea kola e fesoasoani ki tau tamaliki ki tena foki ki te akoga). Ka avatu ki tau tamaliki ne te akoga se polokalame akoakoga e taugatonu (**Sekisini 84(2) o te Education and Training Act 2020**). Kafai te fakateaga mo se taimi toetoe ne toe faopoopo kiei e silia mo te faa vaiaso, a te taumafaiga a tau tamaliki ka onoono kiei a te pule o te akoga kae ka lipotigina ki te komiti o te akoga i ana taimi masani o fonotaga. Ka maua ne koe se kop i taki tasi o lipoti ne fai ne te Pule o te akoga.

Kafai te komiti o te akoga ne fakatagi ki tau tamaliki ke fakataunu a fakanofonofoga e 'tau, a ko tau tamaliki ne seki fakataunu ne ia a fakanofonofoga kona, ka mafai ne te Pule o te akoga o fakatagi ki te komiti o akoga ke toe fai se fonotaga (**Sekisini 81(3) o te Education and Training Act 2020**). Te fonotaga o toe onoonoga ka tautali loa ki faifaiga masani o te fonotaga kamata.

Se fakaaofia (exclusion) mo te fakateaga (expulsion): Fesili e masani o fakafesiligina

Se a te mea ka tupu manafai taku tamaliki ko se fakaaofia (tamaliki akoga mai lalo o te 16)?

- » A tau tamaliki ko se toe mafai o fano ki te akoga tela ko se fakaaofia a ia iei.
- » Te Pule o te akoga ka taumafai o fakatonu ko tau tamaliki ke fano ki te sua akoga i loto i te 10 aso akoga (**Sekisini 81(7) o te Education and Training Act 2020**).
- » Te Pule o te akoga e 'tau o fakailoa ki te Minisituli o Akoga manafai a tau tamaliki e seki fakamau ke akoga i se akoga aka mai tua o te 10 aso akoga.
- » Kafai te Pule o te akoga e se mafai ne ia o fakatonu se sua akoga ke akoga iei tau tamaliki, te Minisituli ka fesoasoani o sala se sua akoga ke fano kiei tau tamaliki (**Sekisini 82(1-4) o te Education and Training Act 2020**). E 'tau ke iloa ne koe, e ui iei, me i te faifaiga tenei e mafai o tai leva te taimi e fai iei.
- » I te sua feitu, e mafai ne koe o taumafai o fakatonu se sua akoga ma tau tamaliki. I te taimi ko se fakaaofia a tau tamaliki, a komiti o nisi akoga a te maalo e mafai o se talia ne latou o fakamau a ia ki te akoga (**Sekisini 87(2) o te Education and Training Act 2020**). (Te Minisituli e mafai foki o fakatonu te sua akoga a te maalo ke fakamau ke akoga a te tamaliki akoga tela ko se fakaaofia i te vaitaimi tena.)

Se a te mea e tupu manafai a taku tamaliki ko fakatea (expelled) (tamaliki akoga 16 o fano ki luga)?

- » A tau tamaliki e se mafai o fano ki te akoga tela ko otu ne fakatea mai iei.
- » Te Pule o te akoga e se manakogina ke taumafai o sala se sua akoga ma tau tamaliki ke fano kiei, kae e fakailoa ne ia ki te Minisituli o Akoga manafai a tau tamaliki e manako ke fakasoko ana akoakoga.
- » Kafai a tau tamaliki ko fakatea mai te akoga, a komiti o nisi akoga a te maalo e mafai o se talia ke fakaakoga ne latou a tau tamaliki (**Sekisini 87(2) o te Education and Training Act 2020**). E ui iei, a te Minisituli e mafai o fesoasoani ki a koe i te salaaga o se isi akoga ma tau tamaliki. Te Minisituli e mafai foki o fakatonu te sua akoga a te maalo ke fakamau ke akoga a te tamaliki akoga tela ko fakatea i te vaitaimi tena.
- » I te sua feitu, e mafai ne koe o taumafai o fakatonu se sua akoga ma tau tamaliki. Akoga e se manakogina ke talia ne latou a se tamaliki akoga ne fakatea mai te sua akoga.

Se a te pogai o te tulafono ki stand-downs, fakatea mo se taimi toetoe pela foki mo te se fakaaofiaga?

Te pogai o te tulafono tenei ko te:

- » fakamautinoa me i mea e tupu taki tasi e fakatoka i faifaiga e olo tonu mo mea e fakataua tau fakamasinoga masani
- » fakatoka ne vaega o gasuega mo mea e tupu kola e isi ne kesekesega o tulaga o latou
- » fakafoliki te fakalavelave ki te fakatasi atu o te tamaliki akoga ki te akoga
- » fesoasoani ki te toe foki o te tamaliki akoga ki te akoga, manafai se mea e taugatonu.

E fano koe ki fea manafai e manakogina ne koe ne fakatakitakiga mo fautuaga?

Student Rights Service

This service is run by Wellington Community Law Centre (wclc)

PO Box 24005, Wellington 6142

Tel: 04 499 2928

Meli iti: info@wclc.org.nz

Web: www.wclc.org.nz/our-services/the-student-rights-service/

Address:

Level 2, 15 Dixon St
Wellington

Te Awa Kairangi
Level 2, 59 Queens Drive
Hutt Valley

YouthLaw Aotearoa (atufenua saukatoa)

Tel: 0800 884 529

Meli iti: nzyouthlaw@gmail.com

Laupepa iti: www.youthlaw.co.nz

Komisina mo tamaliki

PO Box 5610, Wellington 6145

Tel: 0800 2244 53

Meli iti: advice@occ.org.nz

Laupepa iti: www.occ.org.nz

Community Law Centres (Ofisa moo Komiuniti i mea tau tulafono)

Laupepa iti: www.communitylaw.org.nz

Citizens Advice Bureau (Ofisa o Fautuaga ki so se tino)

Tel: 0800 367 222

Laupepa iti: www.cab.org.nz

Manatua foki a tino kola e iloa 'lei ne latou a tau tamaliki kae e mafai o faipati e uiga mo latou, pela mo kouti (coach) i tafaoga, faia koga fesoasoani io me se kaunisela fai fautuaga.

Fakamolemole manatua: e mafai o 'lei atu manafai e se fakatagi ki se faia koga i te akoga io me se tino i loto i te komiti o te akoga, ona e mafai o se maua ne latou o faipati i te feitu o tau tamaliki.

MINISITULI O AKOGA

www.education.govt.nz

Tai Tokerau	Tel: 09 436 8900	Meli iti: enquiries.whangarei@education.govt.nz
Aukilani	Tel: 09 632 9400	Meli iti: enquiries.auckland@education.govt.nz
Waikato	Tel: 07 850 8880	Meli iti: enquiries.hamilton@education.govt.nz
Bay of Plenty/Waiariki	Tel: 07 349 7399	Meli iti: enquiries.BoP-Waiariki@education.govt.nz
Hawke's Bay/Tairāwhiti	Tel: 06 833 6730	Meli iti: enquiries.napier@education.govt.nz
Taranaki, Whanganui, Manawatu	Tel: 06 349 6300	Meli iti: enquiries.wanganui@education.govt.nz
Fakai o Ueligitone	Tel: 04 463 8699	Meli iti: enquiries.lowerhutt@education.govt.nz
Nelson, Marlborough, fakai o West Coast	Tel: 03 546 3470	Meli iti: enquiries.nelson@education.govt.nz
Canterbury	Tel: 03 378 7300	Meli iti: enquiries.christchurch@education.govt.nz
Otago/Southland	Tel: 03 471 5200	Meli iti: enquiries.dunedin@education.govt.nz

E mafai foki ne koe o fesokotaki ki te:

Human Rights Commission (Komisina o Saolotoga o Tino)

Infoline: 0800 496 877

Meli iti: infoline@hrc.co.nz

Text: 0210 236 4253

Laupepa iti: www.hrc.co.nz

Ofisa o te Ombudsman

PO Box 10152, Wellington 6143

Telefoni i Niu Sila saukatoa

Tel: 0800 802 602

Se maliega

Meli iti: info@ombudsmen.parliament.nz

Laupepa iti: www.ombudsmen.parliament.nz